

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 14

6 april 1969

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

De dialoog humanisme-communisme een bijdrage tot vrede?

(2)

Wat zijn de voor- en nadelen van een burgerlijk-demokratische politieke en economische structuur in vergelijking met de kommunistische oplossing van diverse vraagstukken? In hoeverre kunnen de verschillende systemen enig uitzicht bieden op de verwezenlijking van vrede en vrijheid, waar het humanisten en vele anderen op deze wereld toch uiteindelijk om te doen is? Laten wij eerst eens een mogelijke marxistische beantwoording geven.

Allereerst moet dan worden opgemerkt, dat er geen kommunist bestaat, die de waarde van het kapitalisme in de historie der mensheid ontkent. Ronduit wordt gesteld, dat de privaateigendomssystemen pasten in een bepaalde fase en vrijwel alles het aanzien hebben gegeven wat nodig was voor de mens om tot ontwikkeling te komen: de techniek heeft de natuur tot een menselijk element gemaakt, waarin en waardoor de mens zich naar zijn wezen kan verwerkelijken. In zuiver materieel opzicht is de periode van de privaateigendom een nuttige, ja zelfs een noodzakelijke fase in de geschiedenis van de mensheid.

De materiële produktieve krachten van een samenleving nu komen, naar het inzicht van Marx, in de loop van de ontwikkeling „in tegenspraak met de voorhanden produktie-verhoudingen of, wat enkel een juridische uitdrukking ervoor is, met de eigendomsverhoudingen waarbinnen ze zich tot dusver hadden bewogen”. Eerst wanneer dit laatste het geval is, wordt men zich bewust van een onrechtvaardigheid in de bestaande verhoudingen; misschien mag men ook stellen: pas dan wordt het onrechtvaardig. Deze fase is, ondanks de schijn van het tegendeel, naar kommunistische inzicht thans bereikt, althans in vele westerse landen, bijv. (om lekker dicht bij huis te blijven) in Nederland.

De huidige eigendomsverhoudingen worden verdedigd door de bezittende klasse (wij kunnen in het algemeen niet anders verwachten, hoe „verlicht” de mensen van deze klasse dikwijls ook zijn: hun motivering klinkt altijd nog redelijker dan de werkelijke drijfveer, nl. het bezitsinstinct, dat al te zelden wordt herkend), terwijl minstens 80 % van de bevolking ofwel geen andere mogelijkheid ziet en dus aanvaardt ofwel de (meestal

valse) hoop koestert éénmaal tot de andere klasse te kunnen overgaan. Met andere woorden: de politieke strijd is een belangen-strijd en de interesse van de diverse groeperingen (of klassen) is aan elkaar tegengesteld.

Een logisch verlengstuk van deze redenering is, dat de westerse democratie in wezen een handig (en soms onbewust) kamoefleren van de keiharde waarheid is. De praktijk is nog steeds dat het merendeel van de bevolking zich door de minderheid in dienst laat nemen om diezelfde minderheid daar voordeel van te laten trekken. Er kan natuurlijk wel worden opgemerkt dat de meerderheid in dit systeem niet meer in volledige armoede leeft (overigens voor een gedeelte dankzij de armoede van onderontwikkelde delen der wereld die voor goedkope grondstoffen zorgen). Marx heeft kennelijk niet voorzien dat de minderheid aan de meerderheid koopkracht zou kunnen geven (of af zou laten dwingen) om winst te behalen: de koopkracht mag niet te laag liggen, om überhaupt te kunnen verkopen wat geproduceerd wordt.

Sommigen achten het, bij hun verweer tegen deze argumentatie, aantoonbaar dat dit alles noodzakelijk zo moet blijven, bijv. omdat anders de materiële omstandigheden minder goed worden dan ze thans zijn; zij menen, dat de kapitalistische produktiewijze de huidige stijging van de welvaart mogelijk heeft gemaakt. Wat hiervan zij, de laatste vrucht aan de boom der techniek, de automatisering, maakt toch wel duidelijk, dat dit standpunt zeer kritisch moet worden bekeken, wanneer men er althans konklusies voor de toekomst uit meent te mogen trekken. Is het wel zo aanvaardbaar, dat men mede op grond van bepaalde privileges (erfrecht e.d.) de zegeningen der techniek door partikulieren aan de mensheid doet toekomen?

Het lijkt er veel op, dat we metterdaad bezig zijn uit het systeem te groeien en te ontdekken dat het distributie-vraagstuk, dat thans aan de orde komt, in wezen tot de taken van de gemeenschap behoort. Investeren in diverse bewapeningen geeft al bijna geen oplossing meer (al verschaft ze inderdaad aan velen werk en inkomen), en heeft als pittig nadeel, dat je er wel een keer wat mee moet doen (minstens reeds omdat men

Televisie-uitzending

Nederland I

Maandag 14 april 1969, 22.25—22.40 uur: Echtscheiding". Bijdrage tot de discussie. Een gesprek met Mevr. mr. M. Rood-de Boer en mr. M. Knap. Regie: Jan Wiegel.

anders niet meer gelooft dat de bewapening moet worden volgehouden).

Bij mijn weten is de bewapening van het Westen nergens tegen „rechts", overal tegen „links" gericht. Velen achten dit een treurige demonstratie van de belangenstrijd, waarin onze democratie zich heeft verwikkeld.

Ik ga nu eerst een omweg maken om pas dan weer op de hoofdvragen terug te komen.

Als „humanisme" een samenvattende term is voor pogingen om leven en wereld te verstaan met een beroep op menselijke vermogens, lijkt er weinig aanleiding om het communisme er niet onder te rangschikken. Maar de beschrijving is om te beginnen zeer onvolledig (het humanisme laat zich moeilijk omschrijven), en wij moeten dus minstens de menselijke vermogens eens nader bekijken.

Het is vrij duidelijk, dat bijv. de artistieke creativiteit in Sovjet-Rusland aan banden wordt gelegd en daarmee tal van mogelijke ervaringen worden verstikt of zelfs niet tot het bewustzijn kunnen doordringen. Dit is ook vernedering van de mens; hij wordt weer knecht; een gevoel van verlatenheid overvalt gemakkelijk zowel kunstenaars als denkers. Ook daar is het zo, dat wie judaspenningen aanneemt, met pauweveren wordt getooid. De uitgestoten zijn, evenals de ketters van vroeger, in onze ogen juist vaak belangwekkend en belangrijk.

Ik noem ook nog even een speciale moeilijkheid in het communisme voor wie het te doen is om een humanistisch ethos. De solidariteit met een bepaalde klasse neemt ogenschijnlijk toe naarmate men andere klassen haat. Zelfs is het vaak andersom: wat men haat, kan tot de vijandige klasse worden gerekend. Integriteit schijnt niet het opvallendst kenmerk te zijn geweest van het handelen der leidinggevende figuren van Rusland tussen de twee wereldoorlogen. Er is ongetwijfeld terreur uitgeoefend, met voor de moraal desastreuze gevolgen.

Wat de klassenstrijd betreft, een aantal westerse humanisten meent eveneens dat er belangen tegenstelling moet worden opgemerkt, maar het is typerend voor alle humanisme, dat men er naar streeft de mens in de mens te ontdekken. De tegenstander is niet alleen vijand, maar ook medemens.

Het moet de Russen (en straks ook de Chinezen) wel duidelijk worden, dat de „doctrine d'action" die het marxisme wil zijn de behoefte aan redelijkheid dikwijls verdringt om tot simplificaties te komen die een duidelijk voorschrift opleveren. Hier staat echter tegenover, dat krachten van toewijding en trouw en een beleving van solidariteit aan bod komen, zoals men dat bij ons in het Westen toch maar zelden aantreft. Het individu beleeft zich ginds dikwijls in en aan de activiteiten van de gemeenschap, terwijl men hier vaak in eenzaamheid ronddobbert zonder enige wezenlijke band met de naasten.

De humanist ervaart een waardebesef dat niet naar willekeur kan worden gewijzigd, wel ontwikkeld. Ook in dit opzicht erkent het humanisme geen statisch gegeven: alles is in dynamische

evolutie. De ontwikkeling van ons gevoel van en voor waarden gaat naar modern inzicht praktisch gelijk op met toenemend wezenlijk contact. Onze democratie is waarschijnlijk buitengewoon geschikt te maken voor intensivering van de communicatie. De pluriformiteit van onze samenleving wordt in principe volledig erkend. In het communisme wordt ook dit waardebesef in de kontekst van de menselijke produktie gezien. Zodra wij dit gezichtspunt iets verwijderen, krijgen we een benadering van mens-en-wereld (in onlosmakelijke samenhang) die vele westerse, moderne theorieën hieromtrent zeer nabij komt.

Het kommunistisch humanisme stelt zich konstruktief op tegenover nihilisme en vertwijfeling waarbij alles waardeloos wordt; het geeft daarbij een begin van antwoord op de vraag onder welke omstandigheden negatieve waardering van het menselijk zijn optreedt. De zeer wezenlijke behoefte aan contact van mens tot mens is toch wel een enigszins bruikbaar uitgangspunt van aktie gebleken; het communisme wordt volkomen ontrouw aan z'n beginsel als het niet zou streven naar die maatschappij waar een vrije wisselwerking tussen de individuen mogelijk is. Geboeiden zien zelden in hun cipier een partner; niet alleen het partikulier bezit van produktiemiddelen, ook de kommunistische partij en de staat als orgaan van politieke diktatuur moeten volgens het marxisme verdwijnen, echter niet dan nadat ze hun noodzakelijke rol in de geschiedenis hebben gespeeld en een nieuw besef van vrijheid-in-gemeenschap een andere maatschappijvorm als uitdrukking vraagt.

Met laatstgenoemd ideaal doet men mijns inziens dan toch een grootse poging een werkelijk nieuw hoofdstuk aan de evolutie toe te voegen: de mens niet langer een min of meer intelligent roofdier (men neemt of wordt genomen), maar een eerbiediging van anderen op grond van participatie aan de wereld van anderen. Met andere woorden: de vage notie van het zedelijk besef wordt werkelijkheid door ons aller werkzaamheid, en wij bleken in onze idealen slechts vooruit te grijpen naar wat zich door en in ons handelen hoe langer hoe meer waar maakt in de geschiedenis. Van Marx tot Mao Tse Toeng loopt een rode draad van humanistisch denken. De levensovertuiging waar het huidige communisme uit voortkomt, is atheïstisch. Als oplossing voor maatschappelijke en economische vraagstukken ver-

BERTRAND RUSSELL

Waarom ik geen christen ben

Het boek bevat een zorgvuldige selectie uit de rijke hoeveelheid essays, die Russell sinds zijn eerste publicatie heeft geschreven. Russell stelt in zijn geschriften de plaats van de mens in het universum aan de orde. Hij doet dit op een ironische en sprankelende wijze en bedient zich daarbij van het proza, waarom hij mede zo befaamd is geworden.

Vertaling: Paul Edwards - 268 pagina's f 14,50.

Bestellingen bij voorkeur door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. Het Humanistisch Verbond, Utrecht en vermelding van de titel van het boek op het girostrookje.

draagt het zich in de toekomst waarschijnlijk zeer goed met religieuze levensoriëntaties; daar staat tegenover dat het in zijn politieke aspiraties botst met de westerse opvatting omtrent democratie.

Ziet het Westen kans om gevestigde belangen op te ruimen ten bate van verhoudingen die meer beantwoorden aan de huidige gigantische ontwikkeling, dan is het slechts een kwestie van tijd of wij ontdekken in beide kampen (mits wij met elkaar willen communiceren) elkanders zwakke en goede zijden.

Ik zou namelijk niets kunnen noemen wat ons absoluut scheidt, behalve misschien het feit dat een betrekkelijk klein aantal mensen in ontegenwoordigingsprocedures zou worden verward. Ik geef toe: wapenings- en andere industriële maniakken (plus hun slippendragers: ekonomen die de noodzaak van dit soort budgettering „aantonen”) zijn tegen de ontwikkeling zoals boven geschetst (en welke mijns inziens de meest redelijke zou zijn).

Aangezien onze democratische rechten meestal net iets meer zijn dan wij zelf wel weten, moet het mogelijk zijn om heilloze mechanismen stop te zetten. Zou dit, bijv. door onverschilligheid van het merendeel der bevolking, niet gebeuren, dan mogen wij hopen dat een andere revolutie dan die van het proletariaat zowel in Oost als in West enthousiaste medewerkers zal vinden.

Een al te sterke overtuiging van het alleenzalmakende van de kommunistische of westerse-demokratische doctrine is waarschijnlijk voor grote

Uw alleen zijn is ook onze zorg

Voor hen, die in hun eigen omgeving niet slagen in het vinden van een huwelijkspartner functioneert onder verantwoordelijkheid van het Humanistisch Verbond de

CORRESPONDENTIEKRING VOOR HUWELIJKSCONTACTEN.

Nadere inlichtingen: Postbus 210 - Utrecht.
Graag 60 ct aan postzegels voor antwoord insluiten.

delen van de wereld een belemmering om nieuwe mogelijkheden ter oplossing van de voornaamste problemen te vinden. Die problemen lijken mij te zijn: het wereldvoedselvraagstuk, de kwestie van de wapeningswedloop en de automatisering.

Als we de samenhang van deze problemen eenmaal inzien en erkennen, komt er een nieuw en breder zicht op de crisis van onze tijd, waarover in volgende uitzendingen ongetwijfeld nog wel het een en ander aan de orde zal worden gesteld.

Dat wij graag reacties van u ontvangen, spreekt wel vanzelf.

A. Struyk

Congres I.H.E.U. 1970

Van 4 t/m 9 augustus 1970 zal de IHEU zijn 5e internationale congres houden en deze keer in Boston, U.S.A.

Met een reisbureau zijn de mogelijkheden nagegaan om een groepsreis van Amsterdam naar Boston per vliegtuig te bespreken.

Bij een aantal deelnemers, dat een volle bezetting van een vliegtuig garandeert, blijken er 3 mogelijkheden (zie A, B en C).

Voor allen geldt: Heenreis A'dam—Boston, 1 aug. Terugreis Boston—A'dam, 22 aug.

A. U betaalt ± f 1150,— voor heen- en terugreis A'dam—Boston v.v., voor logies en maaltijden gedurende congresweek in Boston en voor de kosten van deelneming aan het congres.

B. Als A. plus 2 weken logies en maaltijden en een reis langs de Oostkust. Kosten ± f 1850,—.

C. Als A. plus 2 weken logies en maaltijden en een reis langs Oost- en Westkust. Op 12 augustus

gaat u per vliegtuig naar de Westkust en op 22 augustus komt u per vliegtuig naar Boston terug en vindt er aansluiting op de vlucht Boston—A'dam. Kosten ± f 2200,—.

Alle prijzen zijn zo nauwkeurig mogelijk geraamd. Wijzigingen voorbehouden.

Indien u voor deze reis belangstelling heeft, wilt u het dan laten weten? Daarbij graag naast uw naam en adres vermelden aan welke reis (A - B - C) u de voorkeur geeft en met hoeveel personen u denkt mee te gaan.

Bij voldoende deelnemers zal tot definitieve boeking worden overgegaan. Wanneer er meer aanmeldingen zijn, dan er plaats is zullen deze in volgorde van binnenkomst worden afgewerkt. Betaling vindt eerst plaats na definitieve boeking.

Uw voorlopige aanmelding te richten aan IHEU, postbus 114, Utrecht.

De zin der Vergelding

van

Prof. Dr. L. Polak

Van dit uit 2 delen bestaande standaardwerk is nog een klein aantal exemplaren in voorraad. Prijs f 7.50 per stel.

Bestellingen uitsluitend per giro 30 49 60 t.n.v. Het Humanistisch Verbond - Utrecht.

In de *Duizend en Een Nacht* komt het verhaal voor van de *Visser en de Djenni*. Een visser aan de Palestijnse kusten werpt zijn netten uit en vindt een aarden kruik tussen zijn vissen. De kruik is verzegeld met het zegel van Koning Salomo. Hij verbreekt het zegel en uit de kruik stijgt een rookpluim op, die de gedaante aanneemt van een enorme Djenni. Deze vertelt hem dat hij één van de opstandelingen is die door Koning Salomo in flessen zijn opgesloten; dat hij zich in het begin had voorgenomen om de gene die hem zou bevrijden met rijkdommen te overladen; maar dat hij na verloop van eeuwen tot het besluit was gekomen om het eerste levende wezen dat op zijn weg zou komen te doden en zeker de gene die hem zou bevrijden.

Gelukkig voor hem moet de visser een slimme jongen geweest zijn, die een mooi eindje weg kon praten. Hij speelt op de ijdelheid der Djenni, de grote en machtige, en weet hem zover te krijgen dat hij laat zien hoe zo'n groot en machtig wezen in zo'n kleine kruik opgesloten had kunnen zitten. Waarop hij snel het zegel weer op de kruik doet en deze de zee ingooit, dolblij dat hij er zo goed van afgekomen is. En hij leefde daarna nog lang en gelukkig.

In dit verhaal wordt de uiteindelijke catastrofe nog vermeden door een handigheid. W. W. Jacobs, een Engelse auteur uit het begin van deze eeuw, heeft het beginsel tot zijn uiterste logische consequentie doorgevoerd in zijn verhaal *The Monkey's Paw* (*De apehand*), één der klassieke vertellingen uit de griezel-literatuur.

In dit verhaal lezen wij van een Engels arbeidersgezin dat in de keuken aan de maaltijd zit. De zoon vertrekt naar zijn werk op de fabriek en de ouders luisteren naar de verhalen van hun gast, een sergeant-majoor die in het vaderland terug is na zijn dienstdienst in het leger in India. Hij vertelt hun over de Indiase toverkunst en laat hun een gedroogd pootje van een aap zien dat, naar zijn zeggen, een talisman is waar een Indiase heilige de kracht aan gegeven heeft, om drie wensen in te willigen van ieder van drie opeenvolgende eigenaars. Om daarmee, zo zegt hij, de dwaasheid aan te tonen van tegen het lot in te willen gaan. Hij vervolgt dat hij niet weet wat de eerste twee wensen van de eerste eigenaar waren, maar dat diens laatste wens was dat hij zou sterven. Zelf was hij de tweede eigenaar, maar zijn eigen ervaringen waren te erg om te vertellen. Hij staat op het punt om het pootje in het vuur te gooien, maar zijn gastheer maakt er zich meester van en spreekt zonder dat de sergeant-majoor hem kan tegenhouden, de wens uit tweehonderd pond te krijgen.

Even later wordt er op de deur geklopt. Een plechtstatig heer van de fabriek waar de zoon werkt meldt zich. Zo voorzichtig en tactvol als hij kan, stelt hij de ouders ervan op de hoogte dat hun zoon gedood is bij een ongeluk op de fabriek. De fabriek wijst elke verantwoordelijkheid voor het gebeurde af, betuigt haar medeleven en biedt tweehonderd pond aan als schade-loosstelling. De ouders zijn volkomen in de war,

en als de fabrieksdirecteur vertrokken is, wensen zij op voorstel van de moeder hun zoon weer terug. Intussen is het buiten donker geworden, een donkere winderige avond. Opnieuw wordt er aan de deur geklopt. Op de een of andere manier weten de ouders dat het hun zoon is, maar niet in lijflijke gedaante. Het verhaal eindigt met de derde wens dat de geest weer zal verdwijnen.

Het thema van al deze verhalen is het gevaar van de toverkunsten. Dat schijnt een gevolg te zijn van de zeer letterlijke werking van de magie, die als zij al iets geeft, precies geeft wat woordelijk gevraagd is en niet wat het beste voor U is of wat U bedoeld hebt. Vraagt U om tweehonderd pond, en zegt U er niet uitdrukkelijk bij dat U het geld niet wilt ten koste van het leven van Uw zoon, dan krijgt U tweehonderd pond, onverschillig of Uw zoon zal leven of sterven.

De magie van de automatisering, en met name waarbij machines kunnen leren, zal naar alle verwachting even letterlijk en woordelijk ingesteld zijn. Indien U een spel speelt volgens bepaalde spelregels en de machine op winst instelt, dan zal er een overwinning worden behaald waarbij de machine geen enkele aandacht zal besteden aan overwegingen anders dan het behalen van de overwinning volgens de spelregels. Indien U een oorlogspel speelt met bepaalde conventionele interpretatie van het begrip overwinning, dan zal overwinnen het doel zijn, ten koste van alles, zelfs indien dit de uitroeiing van de eigen partij zou betekenen, tenzij de voorwaarde dat de eigen zijde de strijd moet overleven expliciet is opgenomen in de definitie van het begrip overwinning, volgens welke U de machine hebt geprogrammeerd.

(Uit N. Wiener, *God, mensen machine*
Universitaire Pers Rotterdam 1966, p. 80-84)

Thans verkrijgbaar:

Leszek Kolakowski

De hemelsleutel

f 10.90

De mens zonder alternatief

f 18.90

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht;

N.B. De nederlandse vertaling van *Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft*, verschijnt in september a.s.

Radiolezingen :

Hilversum I

Zondag 13 april 1969, 9.45—10.00 uur: Prof. Dr. W. van Dooren: Samenwerking of tegenwerking.